

Kerstfeest in oorlogstijd

door
K. Norel

Het was winter midden in de oorlogstijd. In Nederland was het donkerder dan het ooit geweest was. Grauw waren de dagen en duister de nachten. Dikke wolken joegen onophoudelijk over het lage land; wilde buien brachten telkens kille regen. De morgens lichtten laat en zeer vroeg vielen de avonden. Het werd nauwelijks dag. De lange nachten verdunden enkele uren tot een grijze schemer, maar eer het licht goed doorgebroken was, sloop reeds de duisternis weer aan. En in die dagen konden de mensen niets doen om het donker te verdrijven. Geen licht brandde op de straten; geen schijnsel mocht uit enig venster gloren. De winkels hadden dode ramen en de woningen waren als met een zwarte hand gesloten.

Het was de zwarte hand der Nazi's die alle licht in Nederland geblust had.

Er was in die tijd een jonge vrouw. Ze had de ramen van haar kleine woning zorgvuldig afgedekt. Van buiten was haar huis een zwarte klomp. Maar binnen in de kamer was toch licht. De lamp scheen in een open wieg; haar licht speelde in de blauwe kijkers van een zuigeling, straalde op zijn rose wangetje, op het zijige blonde haar en op zijn handjes, die hij boven het dek uitstak en die met schokjes heen en weer bewogen.

De vrouw keek naar het kind. Dit was haar jongen. Moeder was ze. Dit was een kind van haar en Jan.....

Het scheen alles zo onwezenlijk. Was zij in de zwarte oorlogstijd een witte bruid geweest? Waren zij en Jan als jonggetrouwden opgetogen dit huisje ingetrokken en hadden zij er vier maanden als man en vrouw geleefd? Het was zo wonderlijk, dit geluk, terwijl de wereld brandde en bloedde. Vaak had haar hart gebeefd. Het blijft zo niet, had ze zich bang gemaakt. Het is onbestaanbaar dat wij gelukkig zijn, terwijl de vijand in het land is. Jan had altijd haar zorgen weggekust en weggelachen, en aan tafel had hij gelezen uit Prediker: Ga dan heen, eet uw brood met vreugde, en drink uw wijn van goeder harte..... Laat uw klederen te allen tijde wit zijn, en laat op uw hoofd geen olie ontbreken. Geniet het leven met de vrouw, die gij liefhebt, al de dagen uws ijdelens levens, welke God u gegeven heeft onder de zon.....

Zij hadden tezamen het leven genoten.

Totdat er op een dag, terwijl zij bezig was met koken, werd gebeld. Een vriend stond op de stoep. „Jan komt vanmiddag niet thuis,” had hij gezegd.

„Vanavond dus?” had ze argeloos gevraagd. Maar op het ogenblik dat ze dat vroeg had ze een schok gekregen, want in de ogen van de vriend las ze opeens dat er wat ergs was.

„Wat is er met Jan?” had ze gekreten. „Is hij soms dood?”

„Dat niet gelukkig,” had de vriend gezegd, en daarna fluisterend: „De Duitsers hebben hem meegenomen.”

Martha was tot in haar lippen vaal geworden bij dié boodschap en koud tot in haar merg. Ze rilde en haar tanden klapperden. Ze zou bij de deur ineengezakt zijn, wanneer de vriend van Jan haar niet had ondersteund en naar de kamer gebracht, waar ze in een leunstoel neergevallen was. Was het een troost dat Jan niet dood was? Gevangene van de Duitsers, stond dat niet met de dood gelijk? Was het niet erger?

Haar man was weg. Haar huwelijk was gebroken. De maanden

van geluk waren opeens een verre en vage droom geworden. Dat puur geluk in deze barre tijd was zinsbegoocheling geweest. Haar ouders waren gekomen en Jan z'n ouders, de dominee en vele vrienden. En allen hadden haar gezegd dat het best mee zou kunnen vallen. Deze en die was immers ook gevangen geweest en later vrijgekomen. Jan was gezond en sterk. Zelfs als hij een poos naar een concentratiekamp zou moeten gaan, behoefde ze niet te wanhopen. Zelfs als hij een lange straf kreeg niet. Want zijn gevangenschap zou immers nooit langer kunnen duren dan de oorlog. En die zou stellig spoedig afgelopen zijn. Doch Martha was ontroostbaar. Ik zie hem nooit terug, snikte ze. Ik weet het: hij moet sterven. Ze schreide veel en had geen lust meer in haar werk. Lange uren lag ze op de divan. Ze werd mager en flets en er kwamen blauwe kringen onder haar ogen. Toen, op een nacht, terwijl ze wakker lag en tobde, ervoer ze opeens iets vreemds. Het was in haar lichaam. Een nieuw gevoel, dat ze nooit had gehad. Was dat jong leven? Ze durfde het niet geloven. Het moest verbeelding zijn, veroorzaakt door de spanning en de zorg om Jan. Maar het herhaalde zich en het werd duidelijker. Zij droeg leven in haar schoot. Ze zou een kindje krijgen, een kind van Jan en haar. Toen wierp ze haar zware zorgen over boord. God was goed. Hij schonk dit nieuwe leven. Zou Hij Jan's leven ook niet sparen? Ze zette de tanden op elkaar. Er waren zoveel vrouwen, die veel moesten dragen in deze vreselijke tijd, vrouwen wier mannen in de oorlog waren of op zee; wier mannen naar Duitsland waren weggevoerd of in gevangenenissen zaten. Die moesten zich ook door het leven slaan, alleen. En zij kreeg nog een kind. Dat was Gods goede hand. Zij moest haar juk nu vrolijk dragen. Het werd weer licht voor Martha, zoals het ook rondom haar licht werd. Het voorjaar kwam, de zomer. Ondanks de oorlog liep de zon haar hoge baan en koesterde zij de aarde met haar warmte. Ondanks de oorlog barstte de vruchtbaarheid uit de aarde uit, bloeiden de bloemen overdadig, schoot het koren op de velden op

en rijpten de vruchten aan de bomen. De natuur stoorde zich aan de oorlog niet. Alom botte en bloeide het leven. Ook in haar. In de herfst reden de boeren het graan naar de schuren, plukten de kwekers de appels en de peren van de bomen en werden de druiventrossen afgesneden. De vruchten van de zomer werden alom ingezameld.

En Martha bracht een kind ter wereld, een zoon was het. Ze noemde hem naar zijn vader: Jan.

Toen was haar huwelijk geen vage droom meer. Het was opnieuw tastbare werkelijkheid geworden. De vrucht van haar huwelijk droeg ze in de armen. Moeder was zij. Ze had haar kind.

En weldra zou zij ook haar man weer hebben. Want al haar zorgen waren beschaamd gemaakt. Jan was niet ter dood gebracht. Hij had niet eens een lange straf gekregen en zijn sterke constitutie verdroeg het concentratiekamp. Thans was zijn straftijd bijna om. Vóór het Kerstfeest ben ik thuis, schreef hij in zijn brieven. Dan zie ik jou weer en dan zie ik onze jongen. Martha, wat een Kerstfeest zal dát worden!

Als Martha zijn brieven las en herlas biggelden er tranen langs haar wangen. Maar dit waren tranen van geluk...

Zo was het in de herfst. Tegen de winter was er echter verontrustend nieuws gekomen. Er waren anderen gegrepen door de Duitsers, mannen met wie Jan vóór zijn gevangenneming omgang had gehad. Van illegale actie tegen de bezettende macht, waarover tot dusver niet gerept was, werd hij thans beschuldigd. Voor het Obergericht moest hij terecht staan.

De man, die dit nieuws aan Martha bracht, sprak met gedempte stem en met een strak gelaat. Een kille huiver gleed bij zijn verhaal langs Martha's rug. Zij vroeg wat dat beduidde, voor het Obergericht terecht staan. „Beduidt dat niet de kogel?”

De man ontkende. Het Obergericht veroordeelde niet altijd tot de dood. Er werden ook gevangenis- en tuchthuisstraffen opgelegd, en voorzover hij wist had Jan niets ernstigs begaan. Hij dacht dat het wel mee zou vallen.

En toen wilde Martha dat ook geloven. Het was tot dusver immers allemaal zeer meegevallen. Toen Jan gevangen werd genomen had ze de dood gevreesd en het was gevangenisstraf geworden van minder dan een jaar. Nu zou die straf waarschijnlijk wel verlengd worden. Maar al zou hij tot drie, zes, twaalf jaar veroordeeld worden, wat zou dat? De oorlog schreed snel voort. Duitsland geraakte al erger in het nauw. Het zou weldra vrede zijn. Dan kwam Jan zeker thuis. Op het einde van de oorlog zouden zij, Martha en het kind, als het moest wel kunnen wachten.

Verleden week is Jan z'n zaak berecht. Martha is er bij geweest. Ze is naar Den Haag gereisd en binnengegaan in het gerechtshof. Dit was de eerste kans hem weer te zien na zoveel maanden scheiding. Ze zat op een der voorste banken voor het publiek, toen hij de rechtzaal binnen werd geleid door twee soldaten. Zij kon een kreet niet onderdrukken en hij zag om, verrast en blij om het weerzien. Martha zag aanstonds hoe bleek hij was geworden en hoe smal zijn mond; hij had geleden tijdens de gevangenschap. Maar bij het weerzien lachte die smalle mond en glansden zijn ogen. En in haar ogen sprongen tranen. Zij had over de balie willen springen en hem om de hals vallen. Hun liefde was groter en sterker geworden door de spanning en de scheiding.

Het rechtsgeding ging over Martha heen. Zij hoorde niet welke vragen de rechter stelde. Zij zag enkel Jan, zoals hij zat in het beklagdenbankje en zij hoorde alleen zijn stem — die lieve stem — wanneer hij antwoord gaf op vragen. Maar wát hij sprak ging haar vrijwel voorbij. Ze luisterde ook niet naar de aanklacht van de procureur. Dat Duits verstond ze amper.

Totdat de eis gesteld werd. „Ik eis de doodstraf tegen de verdachte!” zei koud en hard de aanklager.

Toen was Martha als verlamd. Ze zag Jan plotseling als door een waas. De afstand tussen haar en hem scheen eensklaps een grote en diepe kloof geworden. De doodstraf? Het allerzwaarste en het onherroepelijke? Was al haar hoop nu stuk geslagen? Was haar geloof bedrog en al haar bidden tevergeefs geweest?

„Het is de eis”, fluisterde haar vader, die naast haar zat, haar in. „Het vonnis kan nog anders luiden.”

Haar hand tastte naar een strohalm. In sterke spanning luisterde ze naar het pleidooi van de verdediger. Die zei zoveel goeds van Jan; die had zoveel verontschuldigen voor zijn daden. Die concludeerde zelfs dat hij naar de letter van de wet niet mocht ter dood veroordeeld worden. Haar vader had gelijk. Het was slechts een eis geweest. Het vonnis zou vast anders luiden.

Doch het vonnis, tijdens de zitting reeds gestreken, was conform de eis. „De doodstraf te voltrekken door de kogel”, luidde de uitspraak.

Na het vonnis mochten de familieleden met de veroordeelden spreken. In de gevangenis was een ontmoeting toegestaan.

Martha leunde zwaar op de schouder van haar vader bij het verlaten van de rechtzaal. Haar moeder moest de kleine jongen dragen. Doch toen zij de dikke deuren en de zware ijzeren hekken van de gevangenis was doorgestaan en Jan zag achter de soldaten, richtte zij zich op, nam het kind van haar moeder over, liep op haar man toe en legde hun zoon in zijn armen.

Jan kon niet spreken toen hij zijn kind voor de eerste en waarschijnlijk tevens voor de laatste maal in de armen had. Hij durfde het kleine lijfje nauwelijks aan te raken, bang dat hij het zou breken.

Met verbaasde ogen zag hij er op neer. Was dit zijn kind?

Ook Martha had maar weinig woorden in dit geladen uur.

Een kwartier was voor het afscheid toegestaan. Wat is een kwart uur op de grens van tijd en eeuwigheid? Het is minder dan een zucht.

„De tijd is om”, drong een soldaat.

Jan gaf het kind aan Martha's moeder en omhelsde zijn vrouw.

„Niet bang zijn, Martha,” zei hij, „en niet bedroefd. Maak je geen zorgen over mij. Met mij is het goed.”

Zij snikte schokkend. „Ik kan je niet missen, Jan. Ik kan buiten jou niet leven.”

„God blijft toch bij je”, troostte hij. „Hij zal voor je zorgen; voor jou en voor ons kind, veel beter dan ik ooit voor jullie zorgen kon. En God zorgt ook voor mij. Ik ben van Jezus, Martha, in leven en in sterven.....” Zijn stem smoorde bij het laatste woord.

De soldaat had geen geduld meer. „De gevangene moet meel!” Met zacht geweld moest Jan zich van zijn vrouw los maken. Martha bleef staan terwijl hij weggeleid werd: een smalle figuur tussen twee soldaten met geweren op de rug, wier spijkerlaarzen raspten op de ijzeren trappen, die naar de cellen voerden.

Dit is verleden week gebeurd.

En nu is het Kerstavond. Martha is in haar woning alleen met haar kind, terwijl de donkere nacht rondom het huis staat, de regen op de ramen sproeit, de storm loeit, en hoog in de lucht het donkere grommen is van de motoren van een groot eskader bommenwerpers.

Zij is hier en Jan zit in zijn cel, weet zij. Het vonnis is nog niet voltrokken. De mogelijkheid van gratie wordt nog onderzocht.

Martha heeft zich de voorbijgegane dagen met een zwakke hoop gevoed. Alle wegen tot gratie staan nog open, zei de Duitse rechter. Zij heeft gebeden of God dit laatste middel om Jan's leven te behouden zegenen wilde.

Haar hoop is evenwel verflauwd, nadat zij zich heeft ingedacht wie gratie schenken moet. Zou het Rauter zijn of Seyss Inquart? Of wellicht Hitler zelf? Het komt er niet op aan, wie van de Nazi's gratie moet verlenen. Hun aller harten zijn van steen. Van hen is geen genade te verwachten.

Het is Kerstavond.

Dit is de nacht waarin eens een groot licht op aard verscheen.....

En thans bedekt dikke duisternis de aarde.

Dit is de nacht, waarin eens engelen een hemels lied gezongen hebben..... En thans mengt zich door het loeien van de storm het donkere grommen van de boden van de dood.

In vorige Kerstnachten luidden de klokken van vrede en van het welbehagen Gods in mensen..... En in deze nacht barsten de bommen. En straks knallen de schoten van het vuurpeleton.

Vrede op aarde..... **Oorlog** is het! Inplaats van de engel des Heren verschijnen op de wolken de grommende engelen van het verderf. In plaats van Christus daalt Satan knetterend op de aarde neer, zoekend wie hij zal kunnen verslinden.

In mensen welbehagen..... Niet in Jan. Voor hem is er geen gratie. Hij moet sterven.....

Bij de burens wordt gezongen. Kerstliederen zingt men daar. Martha hoort het in haar stille kamer door de dunne muur. Zij kan vandaag niet zingen. Elk woord zou stikken in haar keel. Zij zit bij de wieg van haar kindje en als zij zich voorover buigt druppelen tranen op het witte lakentje. Eén traan valt op zijn hoofdje. Zij veegt die weg en dekt hem toe. Ze gaat bij de tafel zitten en neemt haar naaiwerk op. Met werken verdrijft men het verdriet het best. Doch deze avond wil het niet gelukken. Vochtige plekken groeien op het linnen op haar schoot.

Met tegenzin luistert zij naar het zingen van de burens.

Stille nacht, heilige nacht.....

zingen ze.

Op dit Kerstfeest is dat lied een leugen; deze nacht is stil noch heilig. Het is een nacht van woest geweld en gruwelijk onrecht. Haar man wordt aanstonds neergeschoten als een hond.

Daar is uit 's werelds duistere wolken
Een licht der lichten opgegaan.....

zingen de stemmen aan de andere zijde van de muur.

Het wekt verbittering in Martha. Een licht der lichten opgegaan?
Het laatste sprankje hoop is juist bij haar in dikke duisternis geblust.

Er is een kindeke geboren.....

wordt er gezongen.

Met starre ogen staart zij naar de wieg. Haar kindje is geboren.
Waarvoor? Slechts om ellende te ontmoeten in zijn leven. Zijn
vader zal het nimmer kennen.

Hoe zal ik U ontvangen.....

zingen de bureu.

Martha wringt de handen. Zij denkt alleen aan Jan. Nooit zal zij
hem ontvangen.

O, 's werelds hoogst verlangen.....

Zenuwachtig balt Martha haar vuisten. Het is Advent. Zij weet
van welk verlangen het lied spreekt. Het is een ander verlangen
dan in háár zindert. Wanneer haar man veroordeeld is en op de
kogel wacht, kan dan een vrouw een ander verlangen hebben dan
zijn redding op het uiterste ogenblik?

'k Lag machteloos gebonden.....

klinkt het lied.

Zo is het met Jan en haar. Hij ligt in zijn cel, machteloos om de
deur te openen of de tralies voor het raam te breken. En zij zit
hier, machteloos om hem te redden van de dood. Het is of ijzeren
boeien knellen om haar polsen en haar hart.

Gij kwaamt en maakt mij vrij!.....

Welk een leugen! Jan zit gevangen en hij komt nooit weer vrij.

Het leven was mij sterven.....

Martha's hoofd schokt in haar handen van verdriet. Nooit heeft zij de waarheid van dat woord zo sterk ervaren als vandaag. Het leven is sterven, voor Jan en evenzeer voor haar.

Tot Gij mij op deedt staan.....

Nu schudt zij grimmig het hoofd. Jan wordt neergeschoten en hij zal nooit weer opstaan.

Gij doet mij schatten erven.
Die nimmermeer vergaan.....

Martha's gedachten haken zich aan deze woorden vast. Zij hoort niet wat er verder wordt gezongen. Schatten erven.....

Een wrange trek krampt om haar mond. Zij erft niets. Haar grootste schat, haar man, wordt haar **ontnomen**.

Zij schrikt van haar bittere gedachten. Het Kerstlied heeft ze in de aardse sfeer getrokken. Alleen aan Jan en aan haar kind en aan zichzelf heeft zij gedacht. Het Kerstlied heeft iets anders op het oog. Het doelt op schatten, die de roest niet aanvreet, die zelfs door roofzuchtige Duitsers niet kunnen worden weggenomen.

De kramptrek om haar mond keert weer terug. Wat zou een vrouw ooit kunnen erven, en welke schat kan er nog voor haar bestaan, als zij haar man verliest; wanneer ze hem zó verliest als zij haar man verliezen zal?

Het zingen in het andere huis gaat door. Martha luistert haars ondanks opnieuw.

Al scheurde 't kruis uw schouder,
Al doofde 't laatste licht.....

Dit kan Martha verstaan. Zo is het bij haar. Haar kruis heeft haar gebroken en het laatste licht is weg. Stikdonker is het thans voor Martha's ogen. Een peilloze afgrond gaapt aan haar voeten.

Met en in haar man raakt ze alles in de wereld kwijt. Haar leven is kapot. Niets is er meer, waarop ze steunen kan.

De Trooster en Behouder
Staat voor uw aangezicht!.....

Grimmig schudt ze haar hoofd. Het verzoek om gratie wordt verworpen. Voor haar is er geen trooster of behouder.....

Doch dan is Martha terug in de gevangenis. Ze heeft haar armen om Jan's hals gekneld in de laatste ogenblikken, die hun geschenken werden, terwijl de soldaat reeds aandrong dat ze zouden scheiden. Ze hoort opnieuw zijn laatste woorden: „Ik ben van Jezus, Martha, in leven en in sterven.” Dat zei hij en dat meende hij. In zijn ogen was in dat ernstig ogenblik een heldere klaarte en grote rust. De Trooster en Behouder staat wél voor Jan. Christus maakt de laatste dagen van zijn leven licht. Hij draagt hem straks over de drempel van de dood. Jan erft bij het verliezen van zijn leven schatten die nimmermeer vergaan.

Maar als het zó met Jan is, als hij wandelt in het licht der eeuwigheid, mag het voor haar dan enkel zwarte nacht zijn? Staat, nu het kruis haar schouder scheurt en het laatste licht op deze aarde is gedoofd, de Trooster en Behouder niet tevens voor haar aangezicht?

Nu syt wellecome, Jesu lieven Heer.....

wordt er gezongen aan de andere zijde van de muur.

Martha zit roerloos met haar handen in de schoot. Haar ogen staren in het licht der lamp. Jezus welkom..... Kan zij Hem welkom heten deze nacht? Het licht der lamp verblindt haar. Zij slaat de handen voor de ogen. Jan, Jan..... Haar grote leed om Jan belet haar het Licht te zien.

..... Kyriëleis.....

eindigt het lied.

Erbarm U mijner, Heer..... bidt Martha. Erbarm U mijner..... perst het uit haar ziel. Haar handen vouwen zich krampachtig. En dan is 't of de dikke duisternis langzaam begint te wijken. Er gloort licht. Het groeit in kracht. Door haar tranen heen ziet ze, weer starende in het licht der lamp, als in een prisma een gestalte. Eerst ziet ze die gestalte vaag; dan wordt ze scherper. Een witte, stralende gestalte wordt het met zegenende handen. Jezus komt. In de Kerstnacht komt Hij tot haar. Niet als kind. Als Priester en als Koning komt Hij. De Trooster en Behouder staat voor haar aangezicht. Hij zal Jan leiden door de fusillade heen. Voor haar wil Hij een Man en voor haar kind een Vader zijn.

Nu syt wellecome, Jesu, lieven Heer.....

wordt in de andere woning nog eens ingezet. Martha staat op. Ze buigt zich over de wieg en streelt haar slapend kind de blonde haren. En met de burens zingt zij zachtjes mee:

Nu syt wellecome, Jesu, lieven Heer!